

M. de Keizer, *Appeasement en aanpassing. Het Nederlandse bedrijfsleven en de Deutsch-Niederländische Gesellschaft 1936-1942* (Cahiers over Nederland en de tweede wereldoorlog nummer VII/VHI; Den Haag: Staatsuitgeverij, 1984, 234 blz., f32,50, ISBN 90 12 04621 1).

Als nummers zeven en acht verscheen in de reeks 'Cahiers over Nederland en de tweede wereldoorlog' van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie het boven aangekondigd boek van mevrouw De Keizer. Het schetst de geschiedenis van een stukje vooroorlogse toenadering tussen Duitsland en Nederland, in het bijzonder in de sfeer van de ondernemers. De daartoe in 1936 opgerichte Deutsch-Niederländische Gesellschaft paste in het propaganda-offensief van het nazibewind; voor andere landen waren soortgelijke verenigingen opgericht. De stuwende kracht van Duitse zijde was de in Nederland goed bekende Emil Helfferich. Van de Nederlandse ondernemers vormde de vooraanstaande industrieel F. H. Fentener van Vlissingen de voornaamste figuur. Over en weer was het doel tot betere betrekkingen te komen, wat bij de Duitsers meer dan bij ons ook een politieke kant bezat. Men beoogde daarbij geenszins bestaande organisaties als de Duits-Nederlandse Kamer van Koophandel overbodig te maken. Het ging er vooral om persoonlijke betrekkingen aan te knopen en zo mogelijk te verbeteren. In juni 1937 vonden de eerste besprekingen plaats tussen Nederlandse en Duitse vertegenwoordigers van het economisch leven. Zij werden voortgezet tot de Duitse inval in Nederland, om het halfjaar en afwisselend in Den Haag en Berlijn gehouden. Voor de Nederlanders stak er enig verhoopt nut in de besprekingen aangezien er sedert de jaren twintig al zoveel irritatie van Duitse kant was gegeven, welke in het opvolgend decennium alleen maar een versterking had ondergaan. Van Nederlandse regeringszijde achtte men het contact bovendien wenselijk. Dat Hirschfeld in zijn eentje meer vermocht dan de club praters is wijsheid achteraf. Zij toonden in ieder geval hun goede wil. Daarvoor was in die zin na mei 1940 geen plaats meer. De bezetter kon toen uit een ander vaatje gaan tappen, met name de gedwongen economische integratie (Verflechtung) van Nederland in het derde rijk. Tegen die achtergrond krijgen de voorafgaande besprekingen bijna iets surrealistisch. Er resulteerde niets anders uit dan een druppeltje olie dat snel vervloog.

De breedvoerige aandacht die de schrijfster deze toenadering geeft, wekt de schijn van overbodigheid. En inderdaad is het zeer breed uitgesponnen, met talloze bijzonderheden over de achtergronden van personen en zaken, maar indien zij het boek tot een artikel had bekort — het zou veel beter, pregnanter zijn geworden — dan zouden wij de vele mooie foto's der medespelenden hebben moeten missen. Bezwaarlijk is niet zozeer dat het relaas der feiten omstandig is uiteengezet maar dat een inadequaat begrippenapparaat wordt toegepast. Het clubje met Duitse collega's pratende Nederlandse ondernemers in een context brengen van economische appeasement en aanpassing (vergelijk 162 vlg.) kan ten aanzien van bedrijfsleiders van een grote mogendheid zinvol zijn, waar een samenhang met de internationale politiek relevanter is, doch voorziet dit Nederlandse plaatje van een veel te zware lijst. Het miskent ook waar het de Nederlandse ondernemer wel om ging en steeds is gegaan: een in verschillende gradaties optredende combinatie van streven naar winstmaximalisatie en continuïteit der onderneming, waarbij een weerstrevende buitenwereld tegemoet getreden moet worden. Aanpassing is dan altijd noodzakelijk, of het nu een depressie, een lastige overheid, of nabuur, respectievelijk bezetter geldt. Van hieruit is het irrelevant of de desbetreffende Nederlandse ondernemers

de politieke (nazistische) missie van de Duitse gesprekspartners onderkennen. Ik kreeg de indruk in tegenstelling tot mevrouw De Keizer van wel. Men leze maar eens wat in het bijzonder over Crena de longh wordt meegedeeld (vergelijk 24, 25, 39 en 142). Het is ook in deze verhouding dat de Duitsers eigenlijk nimmer echt vat kregen op de Nederlandse ondernemers, noch vóór noch tijdens de bezetting. Wat dit betreft kwamen de Duitsers uit een heel ander huis, doordrenkt als zij waren van een politieke naast economische groothedswaan, vertegenwoordigers van een grote mogendheid of wat zich daarvoor hield.

Joh. de Vries

J. de Launay, J. Offergeld, *Belgen en bezetters. Het dagelijkse leven tijdens de bezetting 1940-1945*, J. van den Dries, W. Soethoudt, ed. (Antwerpen: W. Soethoudt, 1983, 269 blz., Bf525,-, ISBN 90 6372 086 6); P. Louyet, *België in de Tweede Wereldoorlog, IV, Het verzet* (Antwerpen: De Nederlandsche boekhandel, 1984, 95 blz., f29,50, ISBN 90 289 0886 2); J. Gérard, *Chronique de la Régence, 1944-1950* (Brussel: J. M. Collet, 1983, 447 blz., Bf495,-).

Vermits België niet rechtstreeks bij de 'drôle de guerre' was betrokken, wordt het pas in mei 1940 in de tweede wereldoorlog meegesleurd. Dan vangt een droeve, zware periode aan, die meer dan tien jaar heeft geduurd, en waarin beproevingen en problemen elkaar in een groot aantal en in snel tempo hebben opgevolgd: de Achttiendaagse Veldtocht, de nederlaag, het meningsverschil tussen vorst en regering, de ongegronde aanklacht van verraad door Franse (en Britse) staatslieden tegen Leopold III, de bezetting en haar uit-hongering, de jodenvervolging, het verzet, de collaboratie, de repressie, de koningskwestie, het regentschap van prins Karel met de moeizame heropstanding na tien jaar lijden. Zelfs mag gezegd worden, dat de troonsbestijging van Boudewijn I wel het einde van de bewogen periode betekent, maar ook de aanvang van de aftakeling van België, waarvan de huidige teloorgang het voorlopige eindpunt is. Drie werken van ongelijke kwaliteit, maar alle met vulgariserende bedoeling zijn onlangs over delen en aspecten van het decennium verschenen. Samen bieden ze een algemene kijk, die — mits het nodige voorbehoud, dat hieronder omtrent bepaalde punten wordt gemaakt — een degelijke inleiding tot betere kennis van de behandelde jaren is. Laten we ze in chronologische volgorde beschouwen.

De vertaling, die J. van den Dries in samenwerking met W. Soethoudt heeft gebracht van *La vie quotidienne des Belges sous l'occupation* door J. de Launay en J. Offergeld is wel grotendeels geslaagd maar gewis niet getrouw. De bewerkers biechten in een nawoord trouwens zelf op, dat ze de oorspronkelijke tekst aan hun Nederlandstalige publiek hebben aangepast. Alsof de historische waarheid voor de één zus en voor de ander zo zou moeten klinken! Vooral de bewering dat 'de inhumane repressie in Vlaanderen zo geheel anders [werd] aangepakt en doorgevoerd dan in Wallonië' houdt helemaal geen steek en klinkt zelfs verdacht. Alle objectieve historici weten immers dat in gans België (om niet te zeggen in gans West-Europa) hetzelfde verschijnsel wel een gelijksoortige reactie heeft uitgelokt. De begrijpelijke volkswuede heeft inderdaad vergissing en overdrijving verwekt. Maar de fouten waren niet verschillend in beide taalgebieden.